

ké reformy: a aby byla zaplácena dobrá práce, kvalitní a potřebná. Aby vymizela lhostejnost, lajdáctví, fušefina, neúcta k práci i k dílu. Aby koruna měla i na světových trzích hodnotu, aby byla směnitelná kdekoliv na světě aspoň tak, jako třeba dnes už dinár.

A v této situaci přicházejí někteří „přátelé lidu“, kterým nebylo po chuti nic, co mělo změnit naši skutečnost a vykládají, že ekonomická reforma je cesta k zbídačování, k nezaměstnanosti a k poklesu životní úrovně. (To je demagogie. Reforma jistě znamená cestu nesnadnou, zpočátku nemá jenom příjemné stránky pro každého, ale vcelku je to jediná cesta k prosperitě republiky i každého pracovitého občana.)

Nemám jim za zlé, že své názory (ač v rozporu s nimi ekonomickou reformu přijímali) dnes hlásají a obhajují.

Doufám, že oni mi nebudou mít za zlé, že s nimi veřejně vyjadřuji nesouhlas...

Práce, 22. února 1968

Václav Klaus

ODBORY: obhájcí dílčích, nebo celospolečenských zájmů?

V dnešním období hospodářských obtíží si velmi naléhavě uvědomujeme nutnost nalézt optimální hospodářskou a vůbec společenskou strukturu naší země. Samozřejmě, tato struktura musí odpovídat potřebám ekonomiky a společnosti a musí být dostatečně pružná, dynamická a adaptabilní.

Jedině taková struktura ekonomiky — to znamená postavení jednotlivých ekonomických subjektů a jejich chování — může totiž zajistit zdravý vývoj československé ekonomiky a překonat velké stagnacionistické tendence. Ty nejsou něčím vnějším, nahodilým, ale přímo vyplývají z nevhodné struktury naší ekonomiky; jsou tedy vnitřním, nutným rysem celé soustavy.

Čím dále tím více si všichni uvědomujeme, že pro radikální změnu situace nestačí nějaká reorganizace nebo změna centrální hospodářské politiky, ale že musí dojít k hlubokým změnám struktury celého ekonomického mechanismu, který dnes nemůžeme u nás označit jinak, než jako statický a strnulý, neschopný přizpůsobovat se měnícím se potřebám a požadavkům.

Naše ekonomická teorie v posledních letech nesmírně pokročila v chápání řady otázek socialistické ekonomiky; pochopila nutnost trhu a snaží se najít optimální vztah mezi plánem a trhem.

Překonal tak mnoho dřívějších zjednodušení, ale stále ještě nevyřešila **postavení ekonomického subjektu**, motivy jeho chování, míru jeho odpovědnosti za zdra-

vý ekonomický růst, případně není ani zcela jasné, kdo ekonomickým subjektem je. Přitom právě vytvoření podmínek pro racionální chování ekonomických subjektů je klíčovým problémem každého vyspělého hospodářství — jak kapitalistického, tak socialistického.

TŘI HLAVNÍ EKONOMICKÉ SUBJEKTY

V ekonomické struktuře dnešních vyspělých kapitalistických zemí vystupují tři hlavní ekonomické subjekty, které vytvářejí podstatu ekonomiky a které jí také dávají její charakteristické rysy — kapitalistický stát, kapitalistické podniky a odborové organizace.

Kapitalistický systém byl sice ve svých počátcích budován na jednom subjektu, vlastně na jednom typu subjektů — na **kapitalistickém podnikateli**, ale tento systém projevil vysokou míru přizpůsobivosti měnícím se podmínkám. Na určitém stupni vývoje se projevila nezabýdnutá existence dalšího subjektu — ekonomicky začal fungovat také **kapitalistický stát**, který dříve plnil pouze funkce politické, ideologické, vojenské atd. Teprve po velké krizi v třicátých letech skutečně vystupoval jako ekonomický subjekt.

O tom, že tyto státní zásahy do ekonomiky podstatně přispěly k velmi příznivému hospodářskému vývoji kapitalistických zemí v posledních desetiletích, není dnes mezi našimi ekonomy spor. Vznikem státu jako jednoho prvku ekonomické struktury nedošlo k porušení adaptabilnosti této soustavy, a proto v určitém okamžiku vznikl další ekonomický subjekt — **odbory**, které sice již dávno existovaly, stejně jako stát, ale nebyly ekonomickým subjektem.

NUTNÝ PROTIPÓL

Odbory, které vystupují jako nositel zájmů pracujících proti podnikatelům, vytvářejí při dnešním monopolistickém a oligopolistickém postavení kapitalistických podniků nutný protipól, nutnou vyrovnávací sílu ekonomické struktury. Tato struktura je pak základem dynamickou silou, která krutě trestá každé zaostání, každou chybnou reakci subjektů, která sice samozřejmě není bez chyb — mimo jiné je jistě odpovědná za dnešní mírnou, chronickou inflaci — ale která v sobě má mechanismy pro stálé znovunastolování ekonomické rovnováhy a pro zajišťování ekonomického růstu.

Budu-li požadovat, aby podobná ekonomická struktura existovala i v naší socialistické ekonomice, okamžitě vznikne řada námitek: že je to kopírování kapitalismu, kde vezmeme u nás nositele zájmů kapitálu atd. To je ale velké nepochopení (stejně jako byly námitky pro existenci trhu za socialismu). V každém systému existuje **struktura vlastnická** a vedle ní **struktura ekonomického mechanismu**, které vždy nejsou stejné.

Byly snad stejné v klasickém kapitalismu, jak nám ho popsal Marx; ale to ještě neznamená, že tyto struk-

tury musí být totožné ve vyspělé kapitalistické nebo socialistické ekonomice. Není pochyb o tom, že v určitém okamžiku se odděluje vlastnictví od řízení, ale často zapomínáme, že z toho také vyplývají odlišné struktury, které se nemusí prolínat, ale spíše existují paralelně, aniž jedna popírá druhou.

Rovina vlastnická dává nejširší generální linii s tím, že vlastnický sektor může být jak státní, tak soukromý, ale úvahy na této rovině se nemusí pohybovat v čistě ekonomických kategoriích a nemusí být založeny výlučně na zásadách ekonomické efektivity.

Rovina řízení, rovina podnikatelská neboli manažerská dává této generální linii konkrétní náplň a teprve tato sféra musí opravovat „opomenutí“ vlastníků a zajišťovat ekonomickou efektivity.

Nejde tedy o kopírování nebo přibližování se ke kapitalismu, protože odlišnost bude stále určena odlišností vlastnických struktur a nikoli podobností ekonomického mechanismu.

DÍLČÍ ZÁJMY IMPULSEM PRO CELÝ SYSTÉM

Odbory jsou za kapitalismu nositelem zájmů určité společenské skupiny, která ani nechce, ani nemůže být nositelem zájmů celospolečenských, protože jí ve společenské dělbě práce přísluší přesně vymezené místo. Úloha odborů je právě v tom, že „pouhým“ obhajováním svých dílčích zájmů působí na dynamiku celého ekonomického systému. Jeho původní proužnost je totiž snižována současně s tím, jak mocné monopoly a oligopoly omezují velmi žádoucí konkurenci.

Prosazování dílčích zájmů vytváří „konkurenční“ tlak zevnitř podniku, když už tlak zvenjšku je monopolistickou strukturou ekonomiky omezován. Svými mzdovými požadavky odbory ovlivňují zavádění technického pokroku a tím ekonomicky nutí podniky hledat modernější a efektivnější způsob výroby.

Prosazováním svých zájmových požadavků odbory ovlivňují dynamiku celého ekonomického systému; a docílí takovou stejnosměrnost dílčích zájmů s všeobecnými je jistě ideálem každého společenského systému. Nemůže být nic horšího, než aby se prosazování dílčích zájmů dostávalo do rozporu se zájmy celospolečenskými; ale stejně špatné by bylo i to, kdyby se všichni chtěli starat o všechno, kdyby chtěl každý hájit celospolečenské zájmy přímo a nikoli zprostředkovaně, přes uspokojování zájmů svých.

Že toto existovalo v naší ekonomice, že tím samozřejmě trpěly specifické funkce jednotlivých prvků společenské a ekonomické struktury, není pro nás dnes již novinkou. I nedávná zasedání ÚV KSČ svědčí o snaze najít optimální společenskou strukturu, při které by měl každý svou úlohu a nesnažil by se přejímat úlohy jiných subjektů.

ODPOVĚDNOST A PRAVOMOC

Jasně vymezení odpovědnosti a pravomoci je prvním krokem k účinné hospodářské spolupráci jednotlivých subjektů a u odborů i k účinnému obhajování zájmů pracujících. Převládání těchto tendencí — nejasnost odpovědnosti, překrývání pravomocí atd. — se u nás táhne jako neblahé dědictví centralistického, direktivního způsobu řízení naší ekonomiky. V něm nebylo místa pro racionální a samostatné jednání jednotlivých ekonomických subjektů. Centrum usilovalo o co nejuplněnější potlačení samostatného jednání těchto subjektů, které se zcela zákonitě dostávalo do rozporu se zájmy centra.

Není pochyb o tom, že by direktivní soustava neměla určitý ekonomický mechanismus, že by neexistovalo — vzhledem k daným podmínkám — „racionální“ jednání podniků. Ale právě neracionálnost celého mechanismu způsobovala, že „racionální“ jednání z hlediska subjektů bylo naprosto neracionální, neefektivní. A to i přes zdánlivou racionálnost chování ekonomického centra, které v dané logice jednalo také „racionálně“.

Vidíme tedy, že každému ekonomickému subjektu je vlastní racionální jednání, které ovšem teprve v závislosti na celkovém systému dává žádoucí či nežádoucí výsledky. Jde nám tedy o racionální jednání mikroekonomické sféry, o vyřešení postavení jednotlivých subjektů a jejich vnitřní struktury atd., ale i v naší nové soustavě bohužel převažuje makroekonomický přístup k řešení celé problematiky. Že direktivní systém řízení může bez ujasněného postavení subjektů — i když neracionálně — existovat, jsme viděli v posledních dvaceti letech, ale je snad zřejmé, že decentralizovaný systém bez toho existovat vůbec nemůže.

NEUJASNĚNOST KONCEPCE

Brzdícím článkem účinného zavádění nové ekonomické soustavy je **neujasněná koncepce socialistického podniku** jako ekonomického subjektu. Není zcela jasná logika jeho chování, chybí nositel zájmů podniku (je to ředitel, vedoucí pracovníci, nebo celý kolektiv zaměstnanců?). To všechno samozřejmě nepřispívá k racionálnímu jednání tohoto ekonomického subjektu.

Chybí mimo jiné i optimální kritérium hodnocení podniku, protože jak ukazují poslední výzkumy, kritérium rentability — hrubý důchod — je v našem ekonomickém systému dalším zdrojem extenzivních prvků ekonomického růstu: mzdy jsou totiž **součástí výsledků hospodaření a nikoli nákladem**, a proto by jako kritérium spisovně vzhovovala celková masa zisku.

To všechno úzce souvisí s otázkou, kdo je zainteresován na výsledku činnosti podniku. Stále si ještě nedostatečně uvědomujeme, že jim nemusí být vlastník kapitálu, protože tak tomu není ani v dnešním

kapitalismu — i tam plní tuto funkci manager, podnikatel. Z tohoto hlediska jsou tedy podnikatelé zcela neutrální (to samozřejmě neznamená, že někdy nejsou zároveň vlastníky kapitálu); ale nicméně je zřejmé, že se za kapitalismu podnikatel snaží o maximalizaci zisku pro soukromého vlastníka, za socialismu pro vlastníka společenského — ale v obou případech mu musí jít o optimální využití svěřených prostředků ve snaze dosáhnout co největšího efektu.

Není třeba si zastírat, že tento proces vytváření socialistického podnikatele je velmi obtížný a dlouhodobý. Jistě ho nelze vyřešit jen příslušným usnesením nebo vydáním zákona. Vyplyvá to i z toho, že tento ekonomický subjekt u nás zatím vůbec nebyl. Naproti tomu se mi zdá, že by tento proces nemusel být tak bolestný u dalšího subjektu, který sice existuje, ale plní zatím funkci odlišně — u odborů.

TLAK ODBORŮ VŮČI PODNIKŮM

Nemyslím, že základním smyslem odborů jako ekonomického subjektu je zajišťovat rekreaci, pionýrské tábory, oslavy MDŽ a vánoční dětskou nadílku; ani si nemyslím, že by podstata práce ROH měla být dohlížet na kvalitu výrobků, na dodržování pracovní doby, a tím méně obhajovat celospolečenské zájmy, když přece odbory jsou určitou dílčí zájmovou organizací (nebo by jí aspoň měly být!).

Nemyslím, že by odbory měly přestat se zajišťováním rekreace; to at' dělají a čím úspěšněji, tím lépe! Ale v žádném případě nesmí být opomíjen jejich hlavní cíl — **prostřednictvím tlaku na podniky přispívat k dynamické struktuře naší ekonomiky.**

To nemohou odbory dělat jinak než mzdovými požadavky, tím, že budou nutit podnik přizpůsobovat se požadavkům zvyšující se produktivnosti výroby, nutit ho zavádět technický pokrok, racionalizovat výrobní a administrativní aparát nové technologie atd. Tím budou odbory přispívat k tomu, **aby byl zisk podniku neustále ohrožován.** Nedovedu si představit dynamičtější faktor v ekonomice než právě nepřetržitě ohrožování jednou dosaženě úrovně.

V naší ekonomice to podniky měly a mají velmi pohodlné: zisk není vůbec ohrožován konkurenčním podnikem a není ohrožován ani vnitropodnikovým růstem mzdových nákladů, který by byl i proti vůli podniku prosazován odborovou organizací. Aktivní působení mezd na ekonomické rozhodování podniků závisí na jejich samostatném pohybu, na tom, zda mzda a její růst jsou pro podnik předem danou veličinou, se kterou se podnik musí vyrovnat. Tento samostatný pohyb mezd by byl předem dohodnut v kolektivních smlouvách mezi podnikem a odborovou organizací. U nás je celkový velmi nepříznivý stav ještě násoben možností manipulace s cenami ze strany podniku. Tím je ovšem podnik zcela v bezpečí a nemá

žádné důvody, proč opouštět zaběhnutou výrobu a technologii. Nám musí jít právě o to, jak toto klidné, stacionární ovzduší naší ekonomiky porušit.

STÁLÁ HROZBA PODNIKU

Zisk podniku musí být stále ohrožován a limitován z obou stran — **směrem shora:**

- **stále větším prosazováním konkurenčních prvků u naší ekonomice** — a to jak z konkurence domácí, tak zahraniční,

- **rozbitím administrativního monopolu**, který je u nás jistě větší než ve všech kapitalistických zemích, které označujeme za monopolistické (a protože je nebezpečí, že by administrativně vzniklé monopolní struktury nemusely přinést žádoucí výsledky, zdá se mi docela schůdná cesta, navržená nedávno v jednom odborném ekonomickém časopise — vyhlásit zásadu, že např. od 1.10.1968 je příslušnost podniků k oborovým ředitelstvím dobrovolná, protože oborová ředitelství jako určitá forma nucené státní kartelizace značně zesilují administrativní monopol.),

- **efektivními zásahy dalšího ekonomického subjektu** — centra, které by svou cenovou politikou zajišťovalo, aby si podnik svůj úkol nemohl ulehčovat zvyšováním cen.

Zisk podniku musí být však stále ohrožován i **zdola** —

- **neustálým mzdovým tlakem**, který nemůže zabezpečovat nikdo jiný než právě odbory, a to by mělo být jejich základní ekonomickou funkcí.

O neúnosné láci naší pracovní síly, o tom, že tato láce je přičinou nesmírně nízké úrovně techniky, že snad není větší brzdy ekonomického rozvoje než nízké mzdy, protože špatná mzdová politika naprosto zkresluje úvahy o investicích — o tom se toho u nás v poslední době napsalo již dost. Jistě všichni známe mnoho příkladů, že se podnikům nevyplácí nakupovat nové, velmi účinné stroje, protože práce je tak levná, že je výhodnější najmout dvojnásobný počet dělníků. Kam to vede v ekonomice s naprosto vyčerpanými zdroji pracovních sil snad není třeba zdůrazňovat.

Kritikové těchto názorů, dovolávající se nebezpečí inflace, poukazují na nemožnost zvýšit mzdy, ale tím dokazují, že naprosto nechápou, že nejde o absolutní nárazové zvýšení mezd, které by ke zrychlení inflace jistě přispělo, ale že jde o nepřetržitý tlak mezd, o stálou napjatost, nejistotu atd. Zdá se mi zcela logické, že tato funkce musí patřit právě odborové organizaci, protože v ekonomice není jiný subjekt, který by se mohl této úlohy chopit.

Reportér, č. 9, 28. února - 6. března 1968